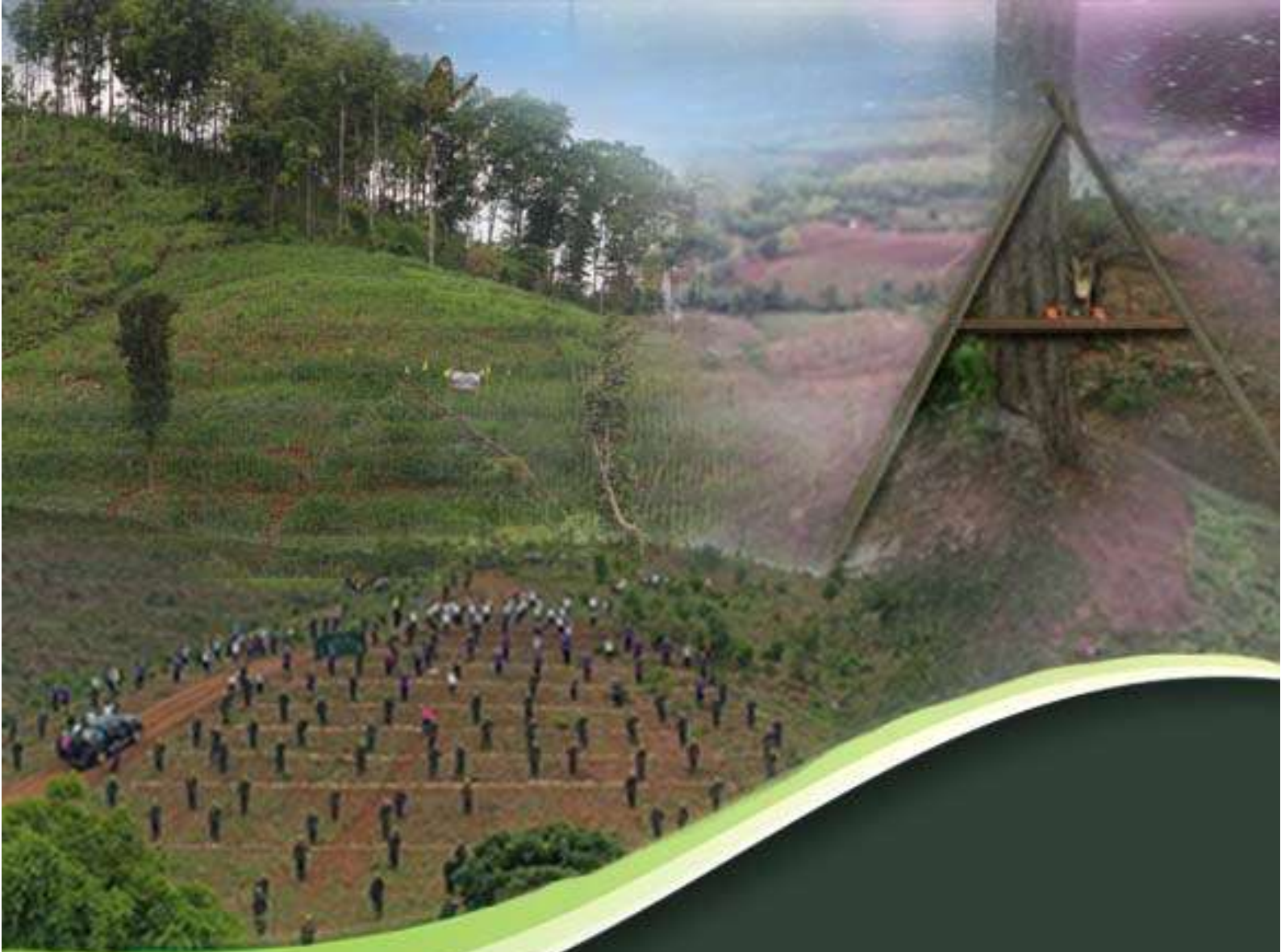

คู่มือ

การปักหลักหมายแนวปลูก

เพื่อการฟื้นฟูป่าแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ

ส่วนปลูกป่าภาครัฐ

สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	(1)
สารบัญภาพ	(2)
น้อมนำแนวทางตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช	(3)
บทนำ	(4)
ความเป็นมา	1
วัตถุประสงค์	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
การปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรม	3
1. การจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์เอ-เฟรม	3
อุปกรณ์ในการทำเครื่องมือ เอ-เฟรม	3
ขั้นตอนการทำอุปกรณ์เอ-เฟรม	5
2. วิธีการพิจารณาลูกเนินและการดำเนินการปักหลัก	6
ต้องพิจารณาลูกเนินที่มีความลาดชันเหมาะสม	6
การดำเนินการปักหลักด้วยอุปกรณ์เอ-เฟรม	8
3. การதாகเป็นแนวเดินด้านล่างของแนวปักหลักหมายแนว	10
พืชคลุมดิน และปรับปรุงดิน	11
หญ้าแฝก(Vetiveria spp.)	11
ประโยชน์ของหญ้าแฝก	12
ชนิด ของหญ้าแฝก	13
รูปแบบการปลูกหญ้าแฝก	13
การบำรุงรักษาหญ้าแฝกภายหลังการปลูก	16
ถั่วมะแฮะ (Pigeon pea)	17
การใช้ประโยชน์	18
การปลูกถั่วมะแฮะเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์	19
การปลูกถั่วมะแฮะกับการอนุรักษ์	20

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 อุปกรณ์ในการทำเครื่องมือ เอ-เฟรม	3
2 แสดงการตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงของอุปกรณ์เอ-เฟรม	5
3 อุปกรณ์เอ-เฟรม ที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว	5
4 แสดงเนินเขาในพื้นที่ ม. 6 บ้านซึ้งใต้ ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน	6
5 จำลองการพิจารณาวางแผน Base-Line ใน 3 ลักษณะ ด้านข้าง	6
6 จำลองการพิจารณาวางแผน Base-Line ใน 3 ลักษณะ ด้านบน	7
7 จำลองวิธีการใช้ไม้ไผ่ยาว 4 เมตรเพื่อกำหนดจุดระหว่างแนว 4 เมตร แนว Base-Line	8
8 จำลองการวางจุดระยะ 4 เมตร ของเส้น Base-Line	8
9 ชุดดำเนินการปักหลักหมายแนวปลูก	9
10 การเริ่มต้นปักหลัก	9
11 การปักหลักต่อเนื่องเป็นแนว	10
12 การใช้แรงงานคนถากเป็นแนวเดินด้านล่างของแนวปักหลักหมายแนว	10
13 แสดงหลักที่ปักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรม ในพื้นที่ ม. 6 บ้านซึ้งใต้ ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน	10
14 หลุมแฝกในถุงเพาะชำ	11
15 ถั่วมะแฮะ	17
16 การปลูกถั่วมะแฮะเป็นแนวแถบพืชขวางความลาดเทไปตามแนวเส้นระดับ	21
17 การปลูกถั่วมะแฮะเป็นแนวขวางความลาดเทของพื้นที่เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ	22

**น้อมนำแนวทางตามพระราชดำริของ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช**

ในพื้นที่โครงการปลูกสร้างสวนป่าพระองค์ท่านทรงเห็นว่า หากพื้นที่ใดที่พอเป็นประโยชน์ต่อราษฎรในการทำเกษตรกรรมโดยใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ ได้เพื่อจะได้มีที่ทำกินถาวรก็เห็นสมควรดำเนินการ ทั้งนี้พระองค์ท่านทรงมีพระราชดำรินี้

“ การทำโครงการปลูกสร้างสวนป่านั้น น่าจะพิจารณาสวนพื้นที่เหมาะสม ไว้สำหรับเป็นแปลงเพาะปลูกบ้าง ทั้งนี้แม้กระทั่งพื้นที่ลาดชันตามไหล่เขา ก็อาจทำเป็นลักษณะขั้นบันไดเพื่อทำเป็นที่ทำกินของราษฎร เช่น ปลูกข้าวไว้ได้เช่นกัน สำหรับราษฎรที่มาช่วยงานปลูกป่าทดแทนจะได้สามารถเข้าทำกินและอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ไม่ต้องบุกรุกเขตป่าสวนเพื่อไปเปิดที่ทำกินใหม่อีกต่อไป ”

พระราชดำริ ณ บ้านต้นลุง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2522

“ ...ปลูกป่าไม่ใช่สวนป่าไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนว...
การปลูกป่าต้องไม่ตัดไม้พื้นล่างจนทำให้พื้นที่ดินโล่ง
จะต้องรักษาไม้พื้นล่างต่างๆเอาไว้ด้วย เพื่อให้เกิด
การพึ่งพา เกื้อหนุนซึ่งกันและกันในระบบนิเวศน์...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย

เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.2541

บทนำ

การจัดทำคู่มือการปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรม เพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ปฏิบัติงานให้ทราบถึงวิธีการจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์เอ-เฟรม และวิธีการใช้เอ-เฟรมในการดำเนินการกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้เพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมสภาพในพื้นที่สูงชัน เนื่องจากการปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรมเป็นการกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้ตามแนวระดับที่เท่ากันต่อเนื่องกันไป ซึ่งแนวระดับนี้จะมีลักษณะเหมือนกับเส้นลายขอบเขา (Contour Line) หรือแนวชั้นบันไดขวางทางลาดชันของภูเขาโดยกำหนดระยะปลูกห่าง 2 เมตรระหว่างต้นไม้ในแนวเดียวกัน และระยะห่างระหว่างแถวต้นไม้ 4 เมตรหรืออาจใช้ระยะ 6 เมตร เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่ระหว่างแถวได้ เมื่อปลูกต้นไม้ระยะของต้นไม้ที่ชิดกันจะช่วยสกัดการไหลบ่าของน้ำบนพื้นที่สูงที่ไหลลงสู่ที่ต่ำได้เวลาฝนตกและการปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรมซึ่งเป็นการปักหลักตามแนวระดับที่เท่ากันอย่างต่อเนื่องมีผลทำให้ระยะห่างระหว่างแถวที่ปักหลักหมายแนวปลูกไม่คงที่ทำให้ต้นไม้ที่ปลูกไม่เหมือนการจับต้นไม้มาเข้าแถวเหมือนสวนป่าทั่วไปและมีสภาพใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ

อภิรักษ์ ทหรานนท์

นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ

ส่วนปลูกป่าภาครัฐ สำนักส่งเสริมการปลูกป่า

2559

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ.2535 โครงการพัฒนาป่าไม้เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นโครงการภายใต้ความร่วมมือระหว่าง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมป่าไม้ กองทัพบก และได้รับความสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ และนักวิชาการต่างประเทศ จากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ สำนักงานใหญ่ภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก (UNDP/FAO) ได้จัดส่งคณะเจ้าหน้าที่โครงการฯ เดินทางไปดูงาน Forest Plantation ณ ประเทศฟิลิปปินส์ จากการดูงานตอนหนึ่งได้เห็นการทำการแปลงนาแบบขั้นบันไดโดยใช้อุปกรณ์อย่างง่าย ๆ ลักษณะเหมือนอักษรตัว A ในภาษาอังกฤษ ผูกเชือกกับลูกมะพร้าวเพื่อทำการถ่วงระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลของพื้นที่ที่เท่ากัน 2 จุด คือบริเวณขาทั้งสองข้างของตัวอักษร A โดยทำเป็นแนวขวางทางลาดชันของภูเขา ก่อนลงมือถาก ขุด และขยี้ดิน เพื่อขยายพื้นที่เป็นแปลงนาข้าว

โครงการพัฒนาป่าไม้เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาจัดทำอุปกรณ์ถ่วงระดับความสูงนี้จากเครื่องมือช่างไม้อย่างง่าย ๆ แล้วเรียกเครื่องมือนี้ว่า เอ-เฟรม (A-Frame) ตามลักษณะของเครื่องมือ และได้นำ เอ-เฟรม มาทดลองใช้ในการปักหลักเพื่อกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้ตามแนวระดับ (Contour) สำหรับการปลูกสร้างสวนป่าในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าไม้เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันจำเป็นต้องมีมาตรการในการอนุรักษ์ดินและน้ำ สำหรับพันธุ์ไม้ที่จะปลูกต้องคำนึงถึงชนิดไม้ในถิ่นเดิม ไม้โตเร็ว ไม้โตช้าและไม้เบิกนำตามชนิดของป่า ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะดิน ความลึกของดิน ปริมาณน้ำฝน และปริมาณความชื้นในดินบริเวณที่จะปลูกสร้างสวนป่านั้นๆ การปักหลักเพื่อกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้ตามแนวระดับ (Contour) คือการกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้เป็นแนวขวางทางลาดชันของภูเขาเพื่อเป็นแนวป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน และชะลอการไหลบ่าของน้ำฝน จึงสามารถอนุรักษ์ได้ทั้งดิน และน้ำ ซึ่งหากปลูกควบคู่กับพืชปกคลุมดิน และหญ้าแฝก จะสามารถช่วยลดการชะล้างหน้าดิน ทั้งยังสามารถเก็บรักษาความชื้นไว้ในดิน และส่งผลดีต่อต้นไม้ที่ปลูกให้เจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว

จากสถานการณ์ในปัจจุบันปัญหาป่าไม้เสื่อมสภาพในพื้นที่เขาสูงชัน 13 จังหวัด ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สาเหตุเกิดจากการบุกรุกถือครองพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารซึ่งส่วนมากเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 2 พื้นที่ส่วนมากมีลักษณะเป็นภูเขาสูงชัน เพื่อทำการปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด และพืชไร่อื่นๆ โดยการไถเปิดหน้าดิน เมื่อฝนตกลงมาปริมาณน้ำฝนที่ไหลบ่าจะกัดเซาะ และพัดพาดินจากยอดเขาไหลลงสู่ด้านล่าง เป็นสาเหตุทำให้เกิดอุทกภัยดินถล่มสร้าง

ความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ น้ำฝนยังพัดพาเอาตะกอนดินไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำ ลำห้วยน้อยใหญ่ตลอดจนถึงแม่น้ำ เป็นเหตุให้เกิดการสะสมของตะกอนดินในแหล่งเก็บกักน้ำ ทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ในการอุปโภค บริโภค ให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนได้

ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหา และลดการชะล้างพังทลายของดินในพื้นที่เขาสูงชัน จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดมาตรการ หรือแนวทางด้านการอนุรักษ์ดิน และน้ำ ในการดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่า หรือแม้แต่การควบคุม ส่งเสริม และประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในพื้นที่ได้ โดยให้อยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ดิน และน้ำ จึงได้จัดทำคู่มือการปลูกหลักหมายแนวปลูกโดยเอ-เฟรมขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการฟื้นฟูสภาพป่าแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ และเพื่อเป็นสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ปฏิบัติงาน และเกษตรกรให้ทราบถึงวิธีการจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์เอ-เฟรมและวิธีการใช้ เอ-เฟรมในการดำเนินการกำหนดตำแหน่งปลูกต้นไม้ อย่างถูกวิธีเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่า และการทำการเกษตรในพื้นที่ป่าเสื่อมสภาพในพื้นที่เขาสูงชัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อใช้เป็นคู่มือให้แก่เจ้าหน้าที่และผู้สนใจ
2. เป็นรูปแบบแปลงสาธิตในการปลูกสร้างสวนป่าเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ ในพื้นที่ป่าไม้เสื่อมสภาพในพื้นที่สูงชัน (เขาหัวโล้น) 13 จังหวัด
3. เพื่อใช้แนวปลูกต้นไม้ที่ต่อเนื่องกันเป็นแนวกั้นสามารถชะลอการไหลบ่าของน้ำฝน เพิ่มความชื้นในดินและป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทราบถึงวิธีการจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์ เอ-เฟรมและวิธีการใช้เอ-เฟรมในการทำแนวระดับเพื่อปลูกต้นไม้ ซึ่งเป็นการฟื้นฟูพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน
2. เป็นแปลงสาธิตดูงานเรื่องของการปลูกต้นไม้ตามแนวระดับ หรือแนวขั้นบันได ขวางทางลาดชันของภูเขา เหมาะกับการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมสภาพบนพื้นที่สูงชัน

3. เมื่อปลูกต้นไม้และพืชคลุมดิน จะช่วยสกัดการไหลบ่าของน้ำฝนที่ตก ส่วนรากของต้นไม้ที่ปลูกสามารถยึดดินป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินและทำให้ดินมีความชื้นเพิ่มขึ้น

การปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรม

ในการดำเนินการปักหลักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรมเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ มีขั้นตอนที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจ 2 ขั้นตอน คือ

1.การจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์เอ-เฟรม

การจัดทำเครื่องมืออุปกรณ์เอ-เฟรม คือ การนำหลักการทางคณิตศาสตร์ คือ รูป 3 เหลี่ยมด้านเท่ามาใช้ คือ เมื่อขาหรือด้าน 3 ด้านของ 3 เหลี่ยมด้านเท่ารูปเล็ก ที่ด้านทั้ง 3 มีขนาด 1 เมตร จะทำให้ขาหรือด้านของ 3 เหลี่ยมรูปใหญ่ที่ขยายขาหรือด้านทั้ง 2 ด้านให้มีขนาดยาว 2 เมตร จะทำให้เกิด 3 เหลี่ยมด้านเท่ารูปใหญ่ มีด้านทั้ง 3 ขนาด 2 เมตรด้วย

1.1 อุปกรณ์ในการทำเครื่องมือ เอ-เฟรม ประกอบด้วย

- 1) ไม้ขนาดกว้าง 2 นิ้ว หนา 1.0 นิ้ว ยาว 2.10 เมตร จำนวน 2 อัน
- 2) ไม้ขนาดกว้าง 2 นิ้ว หนา 1.0 นิ้ว ยาว 1.00 เมตร จำนวน 1 อัน
- 3) น๊อตเบอร์ 10 ความยาวตามความหนาของไม้ จำนวน 3 ตัว

1. ไม้ขนาดกว้าง 2 นิ้ว หนา 1.0 นิ้ว
ยาว 2.10 เมตร

2. ไม้ขนาดกว้าง 2 นิ้ว หนา 1.0 นิ้ว ยาว 1.00 เมตร

3. น๊อตเบอร์ 10 ความยาวตามความหนาของไม้

ภาพที่ 1 อุปกรณ์ในการทำเครื่องมือ เอ-เฟรม

4. ที่วัดระดับน้ำขนาดเล็ก

5. สายรัดพลาสติก
ขนาด 6 นิ้ว

6. ส่วนเจาะรูขนาดเล็ก
พร้อมดอกสว่าน

7. ไม้ไผ่ยาว 4 เมตร

8. ลูกดิ่งช่างไม้ขนาดเล็ก

9. เค้าเชือก

ภาพที่ 1 (ต่อ)

4) ที่วัดระดับน้ำขนาดเล็ก จำนวน 1 อัน

5) สายรัดพลาสติก ขนาด 6 นิ้ว จำนวน 2 เส้น

6) ส่วนเจาะรูขนาดเล็กพร้อมดอกสว่าน จำนวน 1 ตัว

7) ไม้ไผ่ยาว 4 เมตร จำนวน 1 ลำ

8) ลูกดิ่งช่างไม้ขนาดเล็ก จำนวน 1 ลูก

9) เค้าเชือก จำนวน 1 อัน

1.2 ขั้นตอนการทำอุปกรณ์เอ-เฟรม

1) นำไม้ยาว 2.10 เมตร มาวัดขนาดความยาวไม้ที่ 1.00 เมตรและ 2.00 เมตร แล้วเจาะรูตรงกลางของด้านกว้างคือห่างจากขอบไม้ 1 นิ้ว ทั้ง 2 อัน

2) นำไม้ยาว 1.00 เมตร มาวัดความยาวไม้ให้ห่างจากปลายแต่ละข้าง 1 นิ้ว แล้วเจาะรูตรงกลางของด้านกว้างคือห่างจากขอบไม้ 1 นิ้ว

3) นำน็อตมายึดรูที่เจาะไว้ทั้ง 3 ด้าน

4) นำที่วัดระดับน้ำขนาดเล็กวางตรงเส้นกึ่งกลางไม้ยาว 1 เมตรแล้วมัดด้วยสายรัดพลาสติกให้แน่น แล้วตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงของอุปกรณ์เอ-เฟรมจากระดับน้ำ(ภาพที่ 2 และ 3)

ภาพที่ 2 แสดงการตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงของอุปกรณ์เอ-เฟรม

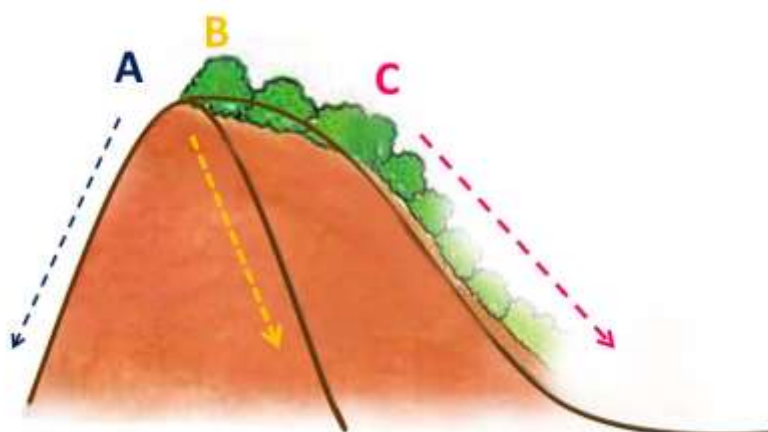
ภาพที่ 3 อุปกรณ์เอ-เฟรม
ที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว

2. วิธีการพิจารณาอุกเนินและการดำเนินการปักหลัก ดังนี้

2.1 ต้องพิจารณาอุกเนินที่มีความลาดชันเหมาะสม ไม่มีความลาดชันมากหรือราบเกินไป ควรพิจารณาอุกเนินที่มีความลาดชันปานกลางระหว่างบริเวณลาดชันมากกับบริเวณลาดชันน้อย เพราะเมื่อทำแนวเริ่มการถ่ายแนวระดับโดยใช้ เอ-เฟรม จากจุดบนเนินสูงสุดถึงจุดล่างสุด เรียกเส้น Base line จะสามารถทำการถ่ายแนวระดับได้โดยเส้นแนวระดับจะไม่ตัดกัน(ภาพที่ 4 5 และ 6)

ภาพที่ 4 แสดงเนินเขาในพื้นที่ ม. 6 บ้านซึ้งใต้ ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

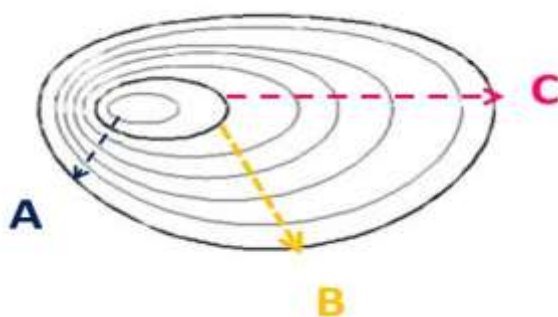

ภาพที่ 5 จำลองการ
พิจารณาแนว Base-
Line ใน 3 ลักษณะ
ด้านข้าง

จากภาพที่ 4 และ 5 เป็นการจำลองการวางแนว Base-Line ใน 3 ลักษณะ ด้านข้าง คือ เส้น A เส้น B และ เส้น C

1) ถ้าใช้เส้น A ซึ่งมีความลาดชันมากเป็น Base-Line เมื่อตั้งระยะระหว่างแถวตามแนวตั้ง 4 เมตร เมื่อปักหลักไปถึงบริเวณที่ราบระยะห่างระหว่างแถว จะกว้างเกินไป วิธีแก้ไข คือ จะต้องมีการทำแนวเสริมช่องว่างโดยใช้ระยะปลูก 2 เมตร ต่อเนื่องไปจนถึงเส้นที่มีความกว้างปกติ

2) ถ้าใช้เส้น C ซึ่งมีความลาดชันน้อยหรือราบเป็น Base-Line เมื่อตั้งระยะระหว่างแถวตามแนวตั้ง 4 เมตร เมื่อปักหลักไปถึงบริเวณที่มีความลาดชันสูงจะทำให้ระยะห่างระหว่างแถวแคบหรือตัดกัน ดังนั้นวิธีแก้ไข คือ ควรปรับโดยการค่อยๆ ขยับเส้นแนวจากเดิมให้ต่ำลง

ภาพที่ 6 จำลองการพิจารณาแนว Base-Line ใน 3 ลักษณะ ด้านบน

3) ถ้าใช้เส้น B เป็นแนว Base-Line ที่เป็นค่า Slope ตัวแทนของเนินเขาจะมีแนวเส้นระหว่างแถวถี่บ้าง กว้างบ้าง ซึ่งจะมีปริมาณใกล้เคียงกัน จึงสามารถเฉลี่ยระยะความกว้างของแนวได้พอๆ กัน

ข้อสำคัญ

1. เมื่อจะดำเนินการเริ่มต้นปักหลักทุกครั้งจะต้องทำการเช็คความแน่นอนของอุปกรณ์ก่อน เพื่อกันความคลาดเคลื่อน โดยการนำขาเอเฟรมมาตั้ง ณ จุดที่มีระดับน้ำอยู่ตรงกลางพอดี ให้ทำเครื่องหมายตรงจุดที่ขาเอเฟรมตั้งอยู่ แล้วทำการสลับจุดตั้งขาตรงจุดที่ทำเครื่องหมายไว้ หากระดับน้ำยังอยู่ตรงการ แสดงว่าอุปกรณ์เอเฟรมตัวนี้ใช้ได้ แต่ถ้าระดับน้ำไม่อยู่ตรงการแสดงว่าอุปกรณ์ถูกน้ำ คลาดเคลื่อนต้องปรับแก้โดยการขยับระดับน้ำแล้วให้เช็คความแน่นอนตามวิธีเดิมอีกครั้ง หรือจนกว่าจะใช้การได้

2. เมื่อออก Base-Line แล้ว การเริ่มต้นปักหลักแถวถัดไปต้องมาเริ่มที่จุดที่กำหนดไว้ตรงเส้น Base-Line โดยใช้ เอ-เฟรม วางแนวระยะต้นไม้ 2 เมตร จนถึงแนวร่องน้ำให้หยุดแล้วกลับไปเริ่มปักออกจากเส้น Base-Line อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อเปลี่ยนเขาหรือเนินเขาใหม่จะต้องมีการออก Base-Line ใหม่ทุกๆ ครั้ง

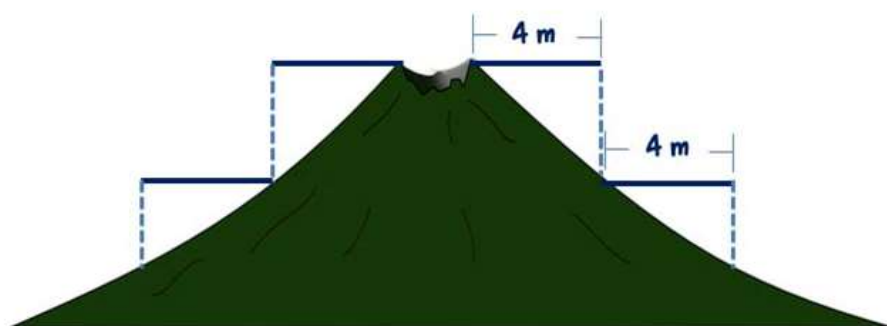
2.2 การดำเนินการปักหลักด้วยอุปกรณ์เอ-เฟรม

1) จุดเริ่มต้นให้เริ่มจากยอดสูงสุดของพื้นที่ดำเนินการโดยกำหนดแนว Base-Line ตามความลาดชันของแนวเขา (Slope) ที่เหมาะสมไม่ชันหรือราบเกินไป

2) นำไม้ไผ่ยาวขนาด 4 เมตร พาดด้วยเชือกทั้งเชือกที่ปลายด้านหนึ่งซึ่งผูกติดกับลูกดิ่งเพื่อกำหนดหลักระหว่างแนว 4 เมตร เริ่มจากยอดสูงสุดจนถึงปลายเนินเป็นการวางแนว Base-Line ระยะ 4 เมตร เพื่อใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้อุปกรณ์เอ-เฟรม ในการปักหลักหมายแนวเป็นปลูกต้นไม้ระยะ 2 เมตร (ภาพที่ 7 และ 8)

ภาพที่ 7 จำลองวิธีการใช้ไม้ไผ่ยาว 4 เมตรเพื่อกำหนดจุดระหว่างแนว 4 เมตร แนว Base-Line

ภาพที่ 8 จำลองการวางจุดระยะ 4 เมตร ของเส้น Base-Line

3) ชุดดำเนินการปักหลักหมายแนวปลูกมี 3 ชุด ชุดละ จำนวน 2 คน และคนขนหลัก 1 คน ซึ่งแบ่งหน้าที่ ดังนี้ (ภาพที่ 9)

- คนหนึ่งควบคุมขาของ เอ-เฟรม ให้อยู่ระดับเดียวกันโดยสังเกตจากที่วัดระดับน้ำ ที่ติดอยู่กับเอ-เฟรม เมื่อปักหลักแล้วให้หมุนขาของเอ-เฟรม ไปด้านข้างเพื่อหาจุดที่มีระดับน้ำ เท่ากับจุดหมุน

- คนหนึ่งคอยถือหลักไม้ตามและปักหลัก เมื่อคนควบคุม เอ-เฟรม ให้สัญญาณ (ภาพที่ 10 และ 11)

- คนหนึ่งคอยขนหลักมาส่งให้ชุดเอ-เฟรม ทั้ง 2 ชุด

หมายเหตุ : ถ้าหากพื้นที่ดำเนินการมีหญ้าสูงให้จัดคนงานเพิ่มอีกชุดละ 1 คน เพื่อทำการถางหญ้า ข้างหน้า

ภาพที่ 9 ชุดดำเนินการปักหลักหมายแนวปลูก

ภาพที่ 10 การเริ่มต้นปักหลัก

ภาพที่ 11 การปักหลักต่อเนื่องเป็นแนว

3. การตากเป็นแนวเดินด้านล่างของแนวปักหลักหมายแนว

ภาพที่ 12 การใช้แรงงานคนตากเป็นแนวเดินด้านล่างของแนวปักหลักหมายแนว

ภาพที่ 13 แสดงหลักที่ปักหมายแนวปลูกโดยใช้เอ-เฟรม ในพื้นที่ ม. 6 บ้านจิ้งใต้ ตำบลช้าง
อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การถากเป็นแนวเดินด้านล่างของแนวปักหลักหมายแนวบริเวณบ้านซึ้งใต้ ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จะดำเนินการปลูกหญ้าแฝก หรือหยอดถั่วมะแฮะ ซึ่งเป็นการช่วยปรับปรุงดิน และอนุรักษ์ดิน และน้ำอีกทางหนึ่ง จำควรมีความรู้เกี่ยวกับหญ้าแฝก ที่มีความสามารถในการยึดเกาะ ดินดี มีความสามารถในการดูดซับสารพิษในดิน และถั่วมะแฮะซึ่งเป็นพืชคลุมดินที่สามารถสร้าง รายได้ให้แก่เกษตรกรแทนข้าวโพด

พืชคลุมดิน และปรับปรุงดิน

ในการปลูกฟื้นฟูป่าเพื่อการอนุรักษ์ดิน และน้ำบริเวณบ้านซึ้งใต้ ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จะใช้พืชคลุมดิน และปรับปรุงดิน คือ หญ้าแฝก และถั่วมะแฮะ จึงควรทราบดังนี้

ภาพที่ 14 หญ้าแฝกในทุ่งเพาะชำ

หญ้าแฝก(Vetiveria spp.)

การปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดิน และน้ำ (สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, 2555) ระบุว่า หญ้าแฝกมีรากที่แผ่กว้างและหยั่งลึกลงไปใต้ดินได้ยาวมาก มีรายงานบางฉบับให้ข้อมูลว่ามีความ ยาวถึง 3 เมตร (กรมพัฒนาที่ดิน, 2550) เหมาะที่จะนำไปปลูกเพื่อการกันดินพังทลายในพื้นที่ที่มี ความลาดชัน หรือบริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ เช่น ริมถนน ขอบบ่อน้ำ คลองส่งน้ำ หรือ พื้นที่ทางการเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้ หญ้าแฝก(ภาพที่ 14)เป็นพืชที่ทนแล้งและไฟป่าได้ดี เจริญเติบโตได้ดีในที่เปิดโล่ง และต้องการแสงแดดมาก จึงเหมาะสมที่จะนำไปปลูกในบริเวณที่

แห้งแล้งและเสื่อมโทรม เพื่อการปรับปรุงคุณภาพของดินเพิ่มอินทรีย์วัตถุและแร่ธาตุให้กับดิน ซึ่งเป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของกล้าไม้ชนิดต่าง ๆ และพัฒนาเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ต่อไป ซึ่งถือว่าหญ้าแฝก มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง

1.ประโยชน์ของหญ้าแฝก

หญ้าแฝกนอกจากจะนำไปปลูกเพื่อการอนุรักษ์ดิน และน้ำ แล้วส่วนต่าง ๆ ของหญ้าแฝกยังนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ได้อีก ดังนี้

1.1 ลำต้นและใบ นำไปใช้ทำวัสดุคลุมหลังคา ทำเชือก สานเป็นหมวกหรือตะกร้า ส่วนของลำต้นและใบที่ตัดออกใช้เป็นวัสดุคลุมดิน และทำปุ๋ยหมัก นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกเป็นจำนวนมากที่ นำลำต้นและใบหญ้าแฝกไปเป็นวัสดุทดแทนไม้ ประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ได้หลากหลายชนิด เช่น วรรณ (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) ได้ทำการศึกษาเพื่อนำหญ้าแฝกไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์วัสดุทดแทนไม้ พบว่าหญ้าแฝกสามารถนำไปผลิตแผ่นประกอบชีวภาพจากหญ้าแฝก (Bio-Composite) ผลิตแผ่นพลาสติกเสริมแรงด้วยหญ้าแฝก (Natural Fiber Reinforced Plastic Composite) และผลิตแผ่นฉนวนความร้อนเสริมแรงด้วยหญ้าแฝก เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการพัฒนาการใช้ประโยชน์และสร้างมูลค่าให้กับหญ้าแฝกได้เป็นอย่างดี

1.2 ราก ใช้ทำเครื่องสมุนไพรและเครื่องประพรมผิว นำไปกลั่นทำน้ำหอม และยาป้องกันแมลง ศัตรูพืช และกำจัดปรสิตในสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้รากที่ยังลึกลงไปดินเมื่อตายลงจะย่อยสลายเพิ่ม อินทรีย์วัตถุและแร่ธาตุให้กับดิน

1.3 ประโยชน์ในด้านการควบคุมมลพิษ นอกจากหญ้าแฝกจะนำไปใช้ในการเกษตร หัตถกรรมแล้วยังมีบทบาทร่วมในการช่วยลดมลภาวะอีกด้วย นักวิจัยที่น้อมนำแนวพระราชดำริไปต่อยอดพบว่าหญ้าแฝกมีคุณสมบัติทนต่อไนเตรดและฟอสเฟตในปริมาณสูง รวมทั้งโลหะหนักและสารเคมีที่ใช้ในการทำสีกรรม ซึ่งเมื่อมีปริมาณสูงก็มีความเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมีการทดลองพบว่าหญ้าแฝกสามารถกรองสารพิษเหล่านี้และช่วยบำบัดน้ำเสีย นอกจากนี้

ยังมีการนำหญ้าแฝกมาปลูกช่วยฟื้นฟูปฐสภาพพื้นที่ที่แต่เดิมทำเหมืองแร่ด้วยการปรับภูมิทัศน์เพื่อปลูกป่า ตลอดจนช่วยในการป้องกันการพังทลายของบริเวณที่ถมขึ้นใหม่จากขยะและดูดซับสารพิษจากกองขยะทั่วไป

2. ชนิด ของหญ้าแฝก

หญ้าแฝกในประเทศไทยมีอยู่ 2 ชนิด คือ หญ้าแฝกลุ่มหรือหญ้าแฝกหอม (*Chrysopogon zizanioides* (L.) Roberty.) และหญ้าแฝกดอน (*C. nemoralis* (Balansa) Holttum) หญ้าแฝกทั้งสองชนิดมีลักษณะทางนิเวศวิทยาแตกต่างกันอย่างชัดเจน ทำให้ทั้งสองชนิดเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ที่แตกต่างกัน และมีการกระจายพันธุ์ทั่วทุกภาคของประเทศไทย (Naulchavee, 2009)

- หญ้าแฝกลุ่ม ได้แก่ พันธุ์สุราษฎร์ธานี กำแพงเพชร 2 ศรีลังกา และสงขลา 3
- หญ้าแฝกดอน ได้แก่ พันธุ์ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ร้อยเอ็ด กำแพงเพชร 1 นครสวรรค์ เลย

3. รูปแบบการปลูกหญ้าแฝก

การปลูกหญ้าแฝกมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และลักษณะของพื้นที่ ดังนี้

3.1 การปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ลาดชัน ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ดักตะกอนและเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน วิธีการปลูกโดยนำกล้าหญ้าแฝกซึ่งเพาะชำไว้ในถุงพลาสติกหรือแบบรากเปลือยมาปลูกเป็นแถวตามแนวระดับขวางความลาดชันของพื้นที่ ควรปลูกในช่วงต้นฤดูฝนในขณะที่ดินยังมีความชุ่มชื้น ระยะระหว่างต้น 10 เซนติเมตรสำหรับกล้าในถุงพลาสติก และ 5 เซนติเมตรสำหรับกล้าแบบรากเปลือย หญ้าแฝกจะเจริญเติบโตแตกกอชิดกันภายใน 4-6 เดือน การปลูกหญ้าแฝกโดยใช้กล้าที่เพาะชำในถุงพลาสติกจะมีการเจริญเติบโตและตั้งตัวได้รวดเร็วกว่าการปลูกด้วยกล้าแบบรากเปลือย แต่ในสภาพพื้นที่ ๆ สูงชัน การนำกล้าหญ้าแฝกที่เพาะชำในถุงพลาสติกขึ้นไปปลูกจะกระทำได้ค่อนข้างลำบาก ลำบาก และค่าใช้จ่ายสูงมาก จึงนิยมใช้

กล้าหญาแฝกแบบรากเปลือย ซึ่งสามารถขุดขึ้นไปปลูกได้ครั้งละหลายๆ เบาแรง และประหยัดค่าใช้จ่าย ฤดูกาลปลูกที่เหมาะสมได้แก่ ช่วงต้นฤดูฝน และควรปลูกในขณะที่ดินยังมีความชุ่มชื้น แต่สำหรับพื้นที่ที่สามารถให้น้ำได้ควรปลูกก่อนฤดูฝน ทั้งนี้ก็เพื่อให้หญาแฝกมีการเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว เมื่อถึงฤดูฝนหญาแฝกที่ปลูกไว้ก็สามารถดักตะกอน รับน้ำฝนที่ไหลบ่า และทำหน้าที่ป้องกันการชะล้างพังทลายได้ตั้งแต่ฤดูฝนแรก

3.2 การปลูกหญาแฝกในพื้นที่ดอน พื้นที่ดอนมักมีปัญหาเกี่ยวกับการพังทลายของดินน้อย แต่มักจะถูกน้ำฝนกัดเซาะหน้าดินได้ง่ายหากปล่อยให้พื้นที่บริเวณนั้นโล่งเตียน การปลูกหญาแฝกในที่ดอนมักจะมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันหน้าดินไม่ให้ถูกน้ำฝนกัดเซาะ เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน และปรับปรุงคุณภาพของดิน ดำเนินการโดยนำกล้าหญาแฝกที่เพาะชำไว้ในถุงพลาสติกหรือหญาแฝกแบบรากเปลือยมาปลูก โดยการขุดร่องปลูกตามแนวตามระดับหรือปลูกหญาแฝกเป็นแนวระหว่างแถวปลูกต้นไม้ระยะห่างเช่นเดียวกับการปลูกในที่ลาดชัน และควรปลูกในสภาพดินที่มีความชุ่มชื้นในช่วงต้นฤดูฝน

3.3 การปลูกหญาแฝกในพื้นที่ราบหรือพื้นที่ลุ่ม ในสภาพพื้นที่ราบหรือพื้นที่ลุ่มที่มีการปรับสภาพเป็นแปลงยกร่องเพื่อปลูกพืชนั้น มักมีปัญหาคือการพังทลายของดินน้อย แต่จะถูกน้ำฝนกัดเซาะได้ง่ายหากมีการเปิดพื้นที่ให้โล่ง การปลูกหญาแฝกจึงมักมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันหน้าดิน เพิ่มความชุ่มชื้นให้ดิน และปรับปรุงคุณภาพดิน โดยสามารถปลูกหญาแฝกเป็นแถวรอบขอบเขตพื้นที่หรือปลูกตามขอบแปลงยกร่อง ซึ่งหญาแฝกจะช่วยยึดดินไม่ให้พังทลายและรักษาความชื้นในดินเอาไว้

3.4 การปลูกหญาแฝกเพื่อแก้ไขการเกิดร่องน้ำลึก บริเวณที่เป็นร่องน้ำไหลมักจะเกิดการกัดเซาะรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกปี หากปล่อยไว้เป็นเวลานานอาจทำให้เกิดการพังทลายและเกิดความเสียหายรุนแรง จนอาจจะไม่สามารถแก้ไขได้ การปลูกหญาแฝกพาด ขวางร่องน้ำจะช่วยชะลอความแรงของกระแสน้ำป้องกัน และบรรเทาความเสียหายที่เกิดจากการกัดเซาะของน้ำได้ เมื่อหญาแฝกแตกหน่อและเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว กอหญาแฝกจะประสานยึดติดกันประดุจเป็นกำแพงที่มีชีวิตพาดขวางร่องน้ำ รากที่แผ่กว้างและหยั่งลึกลงในท้องร่องน้ำจะช่วยเพิ่มความแข็งแรงให้กับกำแพงหญาแฝกให้สามารถต้านทานกระแสน้ำได้มากขึ้น เมื่อมีน้ำไหลบ่ามาปะทะกำแพงน้ำจะเกิด

การกระจายตัว และไหลผ่านไปได้อย่างช้าๆตะกอนที่ไหลมากับน้ำจะถูกกักเอาไว้ด้านหน้ากำแพง
 หญ้าแฝก ซึ่งจะช่วยป้องกันไม่ให้ร่องน้ำขยายตัวและเกิดความเสียหายเพิ่มมากขึ้น วิธีดำเนินการ
 โดยกำหนดแนวปลูกขวางร่องน้ำ เริ่มจากส่วนหัวของร่องน้ำ หากฝั่งร่องน้ำมีความลึกและชันมาก
 ให้ใช้จอบสับให้ลาดลงมา เพื่อสะดวกต่อการปลูกพาดฝั่งทั้ง 2 ด้าน แนวปลูก อาจสับเป็นแนวตรง
 ขวางพาดร่องน้ำ หรืออีกแบบที่นิยมทำกันได้แก่ สับเป็นแนวรูปตัววีว่า กล่าวคือ ส่วนแหลมจะอยู่
 กลางร่องน้ำ และส่วนแขนทั้ง 2 ข้างจะลาดลงพาดฝั่งร่องน้ำทั้ง 2 ด้าน ควรใช้หินหรือ กระสอบ
 ทราวยาวเรียงขวางร่องน้ำด้านหน้าแนวหญ้าแฝก เพื่อช่วยลดความแรงของกระแสน้ำ ระยะห่าง
 ระหว่างต้น 10 เซนติเมตร และระหว่างแนวปลูกหญ้าแฝกไม่เกิน 2 เมตร ตามแนวตั้ง ในกรณีที่น้ำ
 ไหลค่อนข้างรุนแรงอาจวางแนวปลูกห่างกันประมาณ 2 เมตร ตามแนวราบ

3.5 การปลูกหญ้าแฝกเพื่อรักษาคุณภาพน้ำและแหล่งน้ำ การนำหญ้าแฝกมาปลูกรอบ
 ๆ ด้านข้างของแหล่งน้ำ หญ้าแฝกจะเจริญเติบโตแตกหน่ออย่างรวดเร็วเป็นกอชิดกันแน่นเป็น
 กำแพงรั้วหญ้าแฝกที่หนาแน่น ซึ่งจะช่วยกรองตะกอนรวมทั้งสิ่งปฏิกูลต่างๆ มิให้ไหลลงสู่แหล่งน้ำ
 นอกจากนี้รากหญ้าแฝกจะสานกันอย่างหนาแน่นเป็นกำแพงใต้ดิน จะช่วยดูดซับสารเคมีก่อนจะ
 ไหลลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้น้ำในแหล่งน้ำต่าง ๆ มีคุณภาพดีเหมาะสมแก่การอุปโภคบริโภค ตลอดจน
 การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอีกด้วย โดยการวางแนวปลูกหญ้าแฝกบริเวณแหล่งน้ำเพื่อป้องกันการตื้นเขิน
 และเพื่อรักษาคุณภาพน้ำ

3.6 การปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของไหลถนน บริเวณไหลถนน
 โดยเฉพาะถนนลูกรัง มักจะประสบปัญหาถูกน้ำกัดเซาะจนเสียหายจำเป็นต้องซ่อมอยู่เสมอ การ
 ปลูกหญ้าแฝกบริเวณด้านข้างของไหลถนนเป็นวิธีป้องกันความเสียหายของไหลถนนที่ดีประการ
 หนึ่ง กอหญ้าแฝกที่ขยายออกเป็นกำแพงรากจะช่วยชะลอการไหลของน้ำ และป้องกันการกัดเซาะ
 หน้าดิน รากหญ้าแฝกที่แผ่และหยั่งลึกจะช่วยยึดดินไว้ได้เป็นอย่างดี การวางแนวปลูกหญ้าแฝก
 บริเวณด้านข้างของไหลถนน จะวางแนวด้านข้างยาวไปตามถนนเป็นแถวเดียว โดยอยู่ต่ำกว่า
 ไหลถนนประมาณ 30-50 เซนติเมตร ทั้งนี้เพื่อให้แนวหญ้าแฝกบังสายตาของผู้ใช้รถใช้ถนน
 นอกจากนี้ควรระวังและกำจัดวัชพืชประเภทเถา ซึ่งมักจะเลื้อยพันหญ้าแฝกทำให้หญ้าแฝกไม่
 เจริญเติบโต สำหรับการปลูกก็ใช้วิธีการเช่นเดียวกันกับการปลูกหญ้าแฝกรูปแบบอื่นที่กล่าว
 มาแล้ว ปัญหาอีก ประการหนึ่ง ที่พบเป็นประจำได้แก่บริเวณทางน้ำข้างถนน จะเกิดการกัดเซาะ

ซึ่งบางแห่งก็รุนแรงจนทำให้ถนนขาดเสียหายได้ บริเวณที่เกิดปัญหาดังกล่าว ควรปลูกหญ้าแฝก ขวางทางน้ำ เช่นเดียวกับวิธีการปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการกัดเซาะจนเป็นร่องลึก ซึ่งสามารถ แก้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

4. การบำรุงรักษาหญ้าแฝกภายหลังการปลูก

ภายหลังการปลูกหญ้าแฝกในเดือนแรก ควรมีการตรวจแนวหญ้าแฝกอย่างสม่ำเสมอ และดูแลรักษาตามความเหมาะสม เพื่อช่วยให้หญ้าแฝกเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ โดยดำเนินการดังนี้

4.1 การปลูกซ่อม ถ้าพบว่ามีต้นตาย ควรปลูกซ่อมทันที เพื่อไม่ให้มีช่องว่างในแถวซึ่ง จะเป็นการลดประสิทธิภาพของหญ้าแฝกในการดักตะกอน การชะลอการไหลของน้ำ และการกัดเซาะดิน

4.2 การตัดแต่งแนวหญ้าแฝก เมื่อสังเกตว่าต้นหญ้าแฝกที่ปลูกสามารถตั้งตัวได้ดีแล้ว โดยเฉพาะเมื่อหญ้าแฝกที่ปลูกมีอายุ 3 เดือน ให้ตัดยอดหรือใบหญ้าแฝกครั้งแรก โดยตัดใบลงให้ เหลือความสูงจากผิวดิน 30 เซนติเมตร เพื่อเร่งให้หญ้าแฝกแตกหน่อชิดติดประสานกันเร็วยิ่งขึ้น ใบหญ้าแฝกที่ตัดนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น นำไปคลุมดินเพื่อช่วยลดการระเหยน้ำ รักษา ความชุ่มชื้น ให้กับดินและย่อยสลายเป็นปุ๋ยตามธรรมชาติ หรืออาจนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ ก็ได้ เช่น ผลิตก้อนหัววัสดุทดแทนไม้ เป็นต้น การตัดใบหญ้าแฝกควรดำเนินการเป็นประจำทุก 1-2 เดือน ไม่ควรปล่อยให้หญ้าแฝกออกดอก การตัดหญ้าแฝกที่ปลูกในพื้นที่ลาดชัน ให้นำใบหญ้าแฝก ที่ตัดแล้วไปวางไว้เหนือโคนแถวหญ้าแฝก ในพื้นที่ราบหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันน้อย ซึ่งปลูกหญ้าแฝกแบบเป็นแถวหรือปลูกเป็นวงกลมรอบโคนต้นไม้ให้นำใบหญ้าแฝกที่ตัดได้เกลี่ยคลุมดิน ระหว่างแถวหญ้าแฝก หรือนำไปคลุมโคนต้นไม้

4.3 การใส่ปุ๋ย การปลูกหญ้าแฝกในดินที่เสื่อมโทรม ดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำควรใส่ ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งให้หญ้าแฝกเจริญเติบโตและแตกกอได้เร็วขึ้นและดีขึ้น โดยใช้ปุ๋ยเคมี สูตร 15-15-15 อัตรา 25 กิโลกรัม/ไร่ โรยเป็นแถวตามแนวปลูกหญ้าแฝก หากเป็นพื้นที่ลาดชัน ให้โรย เหนือแถวหญ้าแฝก

ถั่วมะแฮะ (Pigeon pea)

ภาพที่ 15 ถั่วมะแฮะ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Cajanus cajan* (L.) Millsp. วงศ์ : Leguminosae ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นทรงพุ่มความสูงประมาณ 1-5 เมตร เจริญเติบโตข้ามปีได้ 2-3 ปี

ราก : มีรากใหญ่และรากแขนงจำนวนมาก สามารถหยั่งลึกลงในดินและสามารถดูดฟอสฟอรัสได้ดี จึงทำให้เกิดการหมุนเวียนธาตุฟอสฟอรัสจากชั้นดินล่างขึ้นมาสู่ผิวดิน

ใบ : ลักษณะเป็นใบย่อย 3 ใบ รูปยาวรี คล้ายหอกปลายแหลม ขอบใบเรียบ มีขน ด้านบนสีเขียวเข้ม ส่วนด้านล่างของใบเป็นสีเงิน

ดอก : สีเหลืองหรือสีแดง ออกเป็นช่อขนาดแตกต่างกันตามพันธุ์ ยาวตั้งแต่ 3-10 เซนติเมตร ขนาดดอกยาว 2.8-2.9 เซนติเมตร

ฝัก : มีลักษณะแบน เมื่อมีฝักอ่อนมีสีเขียวลายแดง เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลดำ ยาว 5.5-10 เซนติเมตร กว้าง 0.6-0.9 เซนติเมตร ภายในเมล็ดกลมหรือรูปไข่ รูปไตมีหลายสี จำนวน 3-5 เมล็ด

ศรัณยุพงศ์ (2559) กลุ่มวิชาการเพื่อการพัฒนาที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7 จังหวัดน่าน ได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลถั่วมะแฮพบว่าถั่วมะแฮเป็นพืชที่มีช่วงการเจริญเติบโตแตกต่างกันมาก กล่าวคือมีอายุพันธุ์ที่มีอายุสั้น 3 เดือน จนกระทั่งมีการเจริญเติบโตข้ามปี 2-3 ปี ถั่วมะแฮสามารถเจริญเติบโตในช่วงพิสัยของสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันอย่างาก เจริญเติบโตได้ดีในดินหลายชนิด แต่ในดินร่วนที่มีการระบายน้ำดีจะให้ผลผลิตใบและเมล็ดสูง เจริญเติบโตได้ดีในช่วง pH ระหว่าง 4.5-8.0 สามารถตรึงธาตุไนโตรเจนจากอากาศและทิ้งใบบำรุงดิน คิดเป็นธาตุไนโตรเจนแก่พืชที่ปลูกตาม 8-10 กิโลกรัมต่อไร่ สามารถเจริญเติบโตได้ดีในเขตร้อนถึงแห้งแล้ง ปริมาณฝน 500-2,500 มิลลิเมตรต่อปี ทนต่อสภาพแห้งแล้งและอุณหภูมิสูงได้ดีกว่าพืชชนิดอื่นๆ สามารถทนแล้งได้ยาวนานถึง 6 เดือนและขึ้นได้ระดับความสูง 0-1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล นอกจากนี้จะใช้ประโยชน์เป็นปุ๋ยพืชสดแล้ว ยังมีบทบาทมากในการรณรงค์ให้เกษตรกรบนพื้นที่ลาดเทปลูกเป็นแนวอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการปลูกขวางทางลาดเทของพื้นที่เป็นระยะๆ เพื่อช่วยดักตะกอนดินไม่ให้ไหลลงสู่ที่ลุ่ม ขณะเดียวกันก็ช่วยดูดซับน้ำไว้ในดินเป็นการช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ

1. การใช้ประโยชน์ ถั่วมะแฮนับว่าเป็นพืชเอนกประสงค์ชนิดหนึ่ง

1.1 สามารถใช้ประกอบอาหารเนื่องจากมีโปรตีนสูงถึง 21-26 เปอร์เซ็นต์

1.2 ใช้เลี้ยงครั้ง ซึ่งให้ผลผลิตได้ถึงต้นละ 1 กิโลกรัม

1.3 รากของถั่วมะแฮที่ยังเล็กมาก สามารถหมუნเวียนธาตุอาหารพืชที่อยู่ในดินลึกขึ้นมาใช้ประโยชน์

1.4 ใบของถั่วมะแฮจึงนำมาใช้เป็นปุ๋ยบำรุงดินได้อย่างดี

1.5 ใช้เป็นพืชร่มเงากับพืชยืนต้นในช่วงแรกๆ 2-3 ปี เช่น ไม้ผล ชา กาแฟ โกโก้

1.6 นำถั่วมะแฮไปโรยเป็นแถวขวางความลาดเท ระยะห่างของแถวตามค่าระดับ เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน

1.7 ถั่วมะแฮสามารถใช้เป็นอาหารสัตว์เพื่อเพิ่มโปรตีนในอาหารสัตว์

1.8 ลำต้นใช้เป็นฟืนเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี

2. การปลูกถั่วมะแฮเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์

การปลูกถั่วมะแฮเป็นพืชเดี่ยวเพื่อเก็บเมล็ดในระยะเวลาปลูกระหว่างต้นและระหว่างแถว 25x150 เซนติเมตร โดยหยอดเมล็ด 2-3 เมล็ดต่อหลุม ปลูกลึก 4 เซนติเมตร ใช้เมล็ด 10 กิโลกรัมต่อไร่ ให้ผลผลิตเมล็ดประมาณ 320 กิโลกรัมต่อไร่ การปลูกถั่วมะแฮเป็นแนวอนุรักษ์ดินและน้ำ ที่นำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างแนวไม้พุ่มบำรุงดินที่ดอนและที่สูง ขึ้นได้ระดับทะเลปานกลางตั้งแต่ 300-1,200 เมตร วิธีการปลูกโดยวางแผนระดับก่อนโดยใช้เอ-เฟรม หรือสายยางระดับน้ำ แล้วปลูกมะแฮแบบโรยเป็นแถวคู่ตอนต้นฤดูฝนใช้ระยะระหว่างแถว 50 เซนติเมตร ใช้อัตราเมล็ดปลูก 2 กิโลกรัมต่อไร่ พันธุ์ที่แนะนำให้ปลูกในปัจจุบันได้แก่ พันธุ์ ไอ.ซี.พี 7035 ซึ่งเป็นพันธุ์ต้นสูง 2-3 เมตร การตัดแต่งกิ่งในรอบ 1 ปี ได้น้ำแห้งเฉลี่ย 2,400 กิโลกรัมต่อไร่ การปลูกต้นฤดูฝนจะออกดอกในเดือนพฤศจิกายน และเริ่มเก็บเกี่ยวเมล็ดในเดือนกุมภาพันธ์ ผลผลิตเมล็ดเฉลี่ย 150 กก./ไร่ และไม่พบการระบาดของโรคและแมลงที่รุนแรง ดังนั้นมะแฮจึงนับว่าเป็นไม้พุ่มบำรุงดินที่สามารถนำเข้ามาปลูกในระบบอนุรักษ์ดินและน้ำได้เนื่องจากให้ประโยชน์หลายประการ แต่มีข้อควรระวังคือถั่วมะแฮมีลักษณะการเจริญเติบโตเป็นต้นและแตกกิ่งก้านส่วนบนระดับ 1-1.5 เมตร จากผิวดิน ดังนั้นการตัดถั่วมะแฮเพื่อแตกใบอ่อนจึงไม่ควรตัดต่ำกว่า 1 เมตร มิฉะนั้นจะทำให้ถั่วมะแฮตาย

2.1 วิธีปลูก การปลูกถั่วมะแฮควรเตรียมดินอย่างดี แล้วปลูกถั่วมะแฮโดยใช้เมล็ดโดยตรง ไม่มีความจำเป็นต้องคลุกเชื้อไรโซเบียมหรือแช่เมล็ดก่อนปลูก ควรปลูกช่วงต้นฝน ขณะดินมีความชื้นเพียงพอ (พฤษภาคม-มิถุนายน)

2.2 การขยายพันธุ์ถั่วมะแฮขยายพันธุ์โดยเมล็ดระยะปลูกขยายพันธุ์ใช้ระยะ 25x150 เซนติเมตร หรือ 50x75 เซนติเมตร ปลูกเป็นหลุมๆละ 2-3 เมล็ด อัตราเมล็ด 24 กิโลกรัมต่อไร่ ปุ๋ยที่ใช้สูตร 3-9-6 อัตรา 5-6 กิโลกรัมต่อไร่ ถั่วมะแฮจะออกดอกประมาณ ตุลาคม และฝักจะแก่เก็บเกี่ยวได้ช่วงธันวาคม-มกราคม หรือ 180-270 วัน โดยเริ่มตัดต้นเมื่อมีฝักแก่ประมาณ 3 ใน 4

3. การปลูกถั่วมะแฮะกับการอนุรักษ์

เนื่องจากเป็นไม้พุ่มบำรุงดิน (Nitrogen Fixing Trees) มีระบบรากแก้วและตรึงไนโตรเจน ได้ดีถั่วมะแฮะจึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาที่ดินได้ 2 ลักษณะคือ

- 1) ปลูกเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน
- 2) ปลูกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ

1. การปลูกเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน โดยใช้ถั่วมะแฮะ เป็นพืชปุ๋ยสดในระบบการปลูกพืช (Cropping System) บนพื้นที่ลาดเท

1.1 ปลูกถั่วมะแฮะ เป็นพืชปุ๋ยสดในระบบปลูกพืชหมุนเวียน (Crop rotation) ในระยะเวลา 2 ปี เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน โดยการปลูกถั่วมะแฮะในช่วงปลายเดือน เมษายน ในระยะเวลา 1 ปี แล้ว สับกลบเป็นพืชปุ๋ยสด สลับกับการปลูกข้าวไร่ หรือถั่วแดงหลวง ที่ใช้เป็นพืชหลักอีก 1 ปี

1.2 ปลูกถั่วมะแฮะเป็นพืชปุ๋ยสดในระบบปลูกพืชแบบแถบพืช (Strip cropping) โดยการ ปลูกถั่วมะแฮะเป็นแนวแถบพืชขวางความลาดเทไปตามแนวเส้นระดับ พืชปุ๋ยสดที่นิยมใช้เป็นแนว แถบพืชได้แก่ ถั่วมะแฮะ หรือกระถิน หรือกระถินผสมถั่วมะแฮะ ในอัตราเมล็ดพันธุ์ 1:1 ปลูกสลับ กับแถบของพืชไร่เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง และฝ้าย แถบพืชปุ๋ยสดกว้างประมาณ 2 เมตร ยาว ตามแนวระดับ แปลงปลูกพืชหลักกว้างประมาณ 3 เมตร ทำเช่นนี้สลับกันไปจนเต็มพื้นที่ ควรมีการ ตัดแต่งกิ่งก้านของพืชปุ๋ยสด แล้วนำไปสับกลบก่อนการปลูกพืชหลัก (ภาพที่ 15)

1.3 ใช้พืชปุ๋ยสดในระบบปลูกพืชแบบแถบพืช (strip cropping) เป็นวิธีการใช้พืชปุ๋ยสด ปลูกเป็นกำแพง เพื่อเป็นการป้องกันและลดการสูญเสียหน้าดินจากการชะล้างพังทลายของดินโดย แนวขนวนของปุ๋ยสดนี้ทำหน้าที่เป็นแนวคักตะกอนอันเกิดจาก การชะล้างพังทลายจากฝนและลด ความรุนแรงจากการไหลบ่าของน้ำฝนได้ โดยการใส่แถบไม้พุ่มบำรุงดิน กระถินผสมถั่วมะแฮะ สามารถลดปริมาณการสูญเสียหน้าดินในพื้นที่ที่มีความลาดชัน 30-40 เปอร์เซ็นต์ ได้ถึง 27 เปอร์เซ็นต์

ภาพที่.16..การปลูกถั่วมะแฮเป็นแนวแถบพืชขวางความลาดเทไปตามแนวเส้นระดับ

เปรียบเทียบกับวิธีการปลูกแบบเกษตรกร เมื่อปลูกข้าวไร่ในระหว่างแถบอนุรักษ์ โดยตัดแต่งกิ่งก้านใบของไม้พุ่มทุกเดือนที่ระดับที่ 1 เมตรจากพื้นดินแล้ววางคลุมดินในพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ทำให้ผลผลิตข้าวไร่สูงขึ้น 88 เปอร์เซ็นต์

2. ปลูกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ

พื้นที่ลาดชันสูงในภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7 คือ จังหวัดน่าน แพร่ พะเยา และเชียงราย มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 500 เมตร ขึ้นไป ซึ่งจัดได้ว่าเป็นพื้นที่สูง ดังนั้นพื้นที่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง และเป็นพื้นที่สูง เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา ซึ่งใช้ระบบการเกษตรแบบดั้งเดิม คือ พัน ถาง และเผา (slash and burn) ปัญหาสำคัญของพื้นที่เหล่านี้ได้แก่ การชะล้างพังทลายของดิน การเสื่อมโทรมของดินทั้งด้านเคมีและกายภาพก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมามาก ทั้งปัญหาด้านสภาพแวดล้อม สังคม สุขภาพ ปัญหาข้าวไม่พอบริโภค เป็นปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากเกษตรกรจะปลูกข้าวไร่ไว้บริโภค เมื่อระบบการเกษตรเป็นแบบดั้งเดิมซึ่งไม่มีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำในระบบ ทำให้ดินที่ใช้ปลูกข้าวไร่เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ในกรณีที่เกษตรกรเปิดป่าใหม่ จะสามารถปลูกข้าวไร่ติดต่อกันประมาณ 3 ปี จากนั้นผลผลิตจะลดลงอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถปลูกข้าวไร่ต่อไปได้ เกษตรกรต้องปล่อยพื้นที่นี้ให้ว่างเปล่า ไม่มีการปลูกพืช เพื่อให้ดินมีการสะสมความอุดมสมบูรณ์ประมาณ 4-5 ปี จึงจะกลับมาปลูกข้าวไร่ได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นวัฏจักรหมุนเวียนกันไปอย่างนี้ เรียกว่าการทิ้งไร่เหล่า (fallow) เมื่อทำการเก็บตัวอย่างดินในพื้นที่

เหล่านี้ไปวิเคราะห์ จะพบว่าดินมีสภาพความเป็นกรดเพิ่มขึ้น ปริมาณอินทรีย์วัตถุ ฟอสฟอรัสและโพแทสเซียมที่เป็นประโยชน์ มีแนวโน้มลดลง การปรับปรุงบำรุงดินเพื่อให้ผลผลิตข้าวไร่เพิ่มขึ้นหรือคงที่ ในพื้นที่เหล่านี้จึงมีความจำเป็น กลุ่มวิชาการเพื่อการพัฒนาที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7 จึงได้ศึกษาหากระบวนการปลูกพืชที่สามารถเพิ่มผลผลิตข้าวไร่หรือทำให้ผลผลิตข้าวไร่คงที่ เพื่อให้เกษตรกรมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค และไม่ต้องเปิดป่าใหม่ เพื่อปลูกข้าวไร่ จึงมีการนำถั่วมะแฮะมาใช้ในการปรับปรุงดิน เนื่องจากมะแฮะเป็นไม้พุ่มที่มีอายุ 2-3 ปี เจริญเติบโตได้ดีบนที่ดอน

ภาพที่ 17 การปลูกถั่วมะแฮะเป็นแนวขวางความลาดเทของพื้นที่เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ

จึงนำมาปลูกเป็นแนวขวางความลาดเทของพื้นที่เพื่อช่วยลดการพังทลายของหน้าดินและเพิ่มการซึมซับน้ำของดินให้ดีขึ้น(ภาพที่ 16) โดยใช้ถั่วมะแฮะผสมกับเมล็ดกระถินปลูกเป็นแถวคู่ ห่างกัน 50 ซม. ระยะห่างระหว่างแถว 6-8 เมตร และมีการจัดระบบปลูกพืชที่เหมาะสม สามารถลดการพังทลายของหน้าดินบนที่สูงประมาณปีละ 4.4 ตัน/ไร่ เมื่อเปรียบเทียบการปลูกข้าวไร่ตามแบบวิธีการเกษตรกร (พิทักษ์, 2533) และยังมีส่วนช่วยลดปริมาณการไหลบ่าของน้ำได้ดี ทำให้การใช้ประโยชน์ของน้ำในดินดีขึ้น พืชที่ปลูกมีการเจริญเติบโตดีกว่าในพื้นที่ไม่มีอนุรักษ์ฯ นอกจากนี้ถั่วมะแฮะที่ปลูกเป็นแนวอนุรักษ์ฯ สามารถตัดแต่งใบปีละ 3-4 ครั้งเพื่อนำมาใช้เป็นวัสดุคลุมดินและบำรุงดินได้ดี หลังจากการตัดแต่งใบมะแฮะครั้งสุดท้ายตอนปลายฤดูฝน (ตุลาคม) ถั่วมะแฮะจะออกดอกและติดเมล็ดส่วนหนึ่งซึ่งเกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวนำไปบริโภคในครัวเรือน หรือขายเป็นรายได้เสริมในราคากิโลกรัมละ 20-25 บาท ซึ่งปัจจุบัน โครงการภาคเอกชนและภาครัฐบาลที่ปฏิบัติงานพัฒนาบนพื้นที่สูง มีความต้องการเมล็ดพันธุ์ถั่วมะแฮะอีกมาก ซึ่งคาดว่าจะมีพืชเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาที่ดิน. 2550. สายพันธุ์หญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ. เอกสารเพื่อการถ่ายทอดเทคโนโลยีชุดความรู้และเทคโนโลยีการพัฒนาที่ดิน.
- พิทักษ์ อินทะพันธ์และสวัสดิ์ บุญชี. 2533. ผลการวิจัยและทดสอบระบบการเกษตรถาวรบนพื้นที่สูงในภาคเหนือของประเทศไทย. สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 กรมพัฒนาที่ดิน โครงการพัฒนาที่สูงของไทย-เยอรมัน.
- วรรณม อุ่นจิตติชัย. ไມ่ระบุปีที่พิมพ์. ผลิตภัณฑ์วัสดุทดแทนไม้จากหญ้าแฝก. สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้, กรมป่าไม้. 10 น.
- ศรัณณพงศ์ ชัยวัฒนกุล. 2559. คู่มือการเรียนรู้เรื่องถั่วมะแฮะ(Pigeon pea). กลุ่มวิชาการเพื่อการพัฒนาที่ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 7, กรมพัฒนาที่ดิน.
- สำนักส่งเสริมการปลูกป่า. 2555. การปลูกหญ้าแฝก. ส่วนปลูกป่าภาครัฐ สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.
- Nualchavee Roongtanakiat. 2009. Vetiver phytoremediation for heavy metal decontamination. Pacific Rim Vetiver Network, Technical Bulletin No. 2009/1.